

A SZÍV INDULATÁVAL ÉS AZ ÉSZ NYUGALMÁVAL ÍRT KÖNYV

JOVAN VESELINOV ŽARKO: *Az autonóm Vajdaság születése.*

Forum, Újvidék, 1975.

Igen elterjedt tévhit, hogy kiemelkedő politikusok és forradalmárok könyveit bemutatni nagyon nehéz dolog, mert... És ekkor egy egész sor „mert” felsorolása következik. Nehéz dolog a bemutatás, mert „ami az író számára élet volt, az a bemutató számára már történelem...”; mert „bemutatáskor sohasem rendelkezünk azokkal az átfogó távlatokkal, amelyekkel az író rendelkezik...”, mert...; s a legvégén még oda lyukadhatunk ki, hogy „politikusok könyvéről vagy jót vagy semmit”. Valójában pedig — fordítsuk csak meg kissé a „nehéz dolog” tételét — annak a politikusnak van a legnehezebb dolga, aki számunkra már történelmi jellegű forradalmi eseményekről ír. Írását árgus szemmel figyelik és értékelik a történészek, a politikusok, a nyelvészek, a stiliszták, az élményt vagy saját múltjukat kutató emberek, az ismeretekre szomjazó nagyközönséghez tartozó öregebb vagy egészen fiatal olvasók, a kortársak, a politikai ellenfelek és még sokan-sokan mások; annyian, hogy nehéz lenne felsorolni. És mindezek az emberek hány- és hányféle szempontból mérleget, véleményezik az ilyenfajta írásokat, hányféleképpen igyekeznek felhasználni, hányféleképpen hivatkoznak rájuk, milyen sokféle összevetéseket végeznek el! Igazán nem kis merészség és nem kis felelősségűtudat kell az olyanfajta könyv megírásához, amilyen ez a könyv; Jovan Veselinov könyve.

Maga a címe mindent mond és egyúttal semmit. Mindent megmond: egy — évszázadokkal körül nem határolható — forradalmi korszakot mutat be. Legtöbbet beszél az 1941—1945 közti eseményekről, de ezek az évszámok nem jelentenek szigorú határköveket. Visszanyúl a forradalmi folyamat gyökereihez, átvezet bennünket a máig és a jelenből a múlttól szólva egyszersmind a jövőre is utal. Ez a hozzáállás — már önmagában is — kifejezett értéke a könyvnek. A cím, mégis, semmit sem mond meg: belőle, magából, még nem tűnik ki az, hogy *miként* teszi mindezt a könyv írója. Nos, erről a „mikéntől” kívánunk szólni, de nem a hivatásos történész tollával, nem a politikai és eszmei értékelés igényével, nem a műértő irodalomkritikus szemszögéből, s még sok más szempontból sem. Csupán — s azt hisszük, hogy folyóiratunkban ez a legmegfelelőbb — a különösebb szakmai vagy eszmei-politikai hozzáértéssel nem rendelkező nagyközönséghez tartozó olvasó szemszögéből próbálunk egy-két gondolatot elmondani. Itt is egy megszorítással élünk. Annak a korosztálynak a szemével olvassuk a könyvet, s annak a korosztálynak eszével-szívével véleményezzük, amely számára a leírtak vagy a kisgyermekkor kódében voltak jelenkorbeliek és ma már a közvetlen hagyománnyal fűszerezett történelemmé váltak, vagy pedig teljes egészükben olyan történelmet jelentenek, melyet az iskolában tanultak, s melyről más könyvekből, újságokból, előadásokból, visszaemlékezésekből nyertek ismereteket mindazok, akik ma ismerkednek meg Jovan Veselinov írásaival.

A nagy történelmi események résztvevői — kiváltképpen, ha kiemelkedő szerepük volt az illető események alakulásában-alakításában — gyakran írnak naplószerű feljegyzéseket vagy esetleg valamilyen átfogó jellegre törekvő krónikát, általános értékelést. Mindezek a bemutatások, persze, nem nélkülözhetik — az egyéni, a szubjektív hangvételt, de gyakorta megesisik, hogy tárgyilagosságra, objektivitásra való törekvéseik a bemutatott anyagot elszűr-

kítik, archívumízüre változtatják, melyben kevés a „só és a paprika”, azaz az ésszerűség diktálta százféle szempont mérlegelése miatt elvész az a melegség, az a szív, amely mindig mozgatta a forradalmat csináló hús-vér embereket. Ezt a buktatót Jovan Veselinov sem tudta egészen kikerülni, de talán éppen az a jó, hogy nem egészen kerülte ki. Jó, mert ha csupán a szív indulatával írt volna, akkor a könyv nem lehetne sem kordokumentum, de nem lehetne az sem, ami: az ész nyugalmával írt, de a szív melegével sugallt egysége a forradalom és népfelzabardító harc szükségszerűségének, politikai vezetésének, valamint az egyszerű emberek hősiességének, dilemmáinak, gondjainak, tépelődő önlegyőzésének és céltudatos, kitartó, odaadó harcának. Veselinov leírta az élet egy darabját; a rendkívüliségében is mindennapi — s ezért megragadó — élet hétköznapijait, melyek egésze adta, alkotta a nem mindennapi, a kivételes, a történelmi forradalom egészét. Mindezt egyéni hangvétellel írta le, de nem csupán a résztvevő egyed békátávtatából, hanem a forradalmár-politikus szintetizáló erejével. Nem csupán a nagy általánosságokban gondolkodó és nagy „tömegeket mozgató” politikus-forradalmár-katona szemével nézett és eszével gondolkodott, hanem a tömegben látta az embert, az egyéni tettet az általánosban és megfordítva. Rejtett alapgondolata ennek a könyvnek az az ismert marxi tétel, hogy az emberi lényeg nem valamilyen, az egyes emberekben lakozó elvontság, hanem a társadalmi viszonyok összessége. A könyv arról beszél, hogyan „csinálják” a történelmet az egyszerű emberek, azok, akik azt formálják. Arról beszél, hogyan „csinálja” a történelem az embereket, hogyan lesznek az egyszerű emberekből — ahogyan ő maga mondja könyvének több helyén — egyáltalán nem egyszerű, de különös, kivételes emberek, s hogyan maradnak mindig a szabadságharc, a forradalom katonái, emberei. Ez a másik nagy érdeme a könyvnek.

A könyv hatalmas anyagot mozgat. Sok embert említ, sok eseményt mutat be, sok szinten nyúl a problémákhoz. Az autonóm Vajdaság vajúdasánakszületésének bemutatása hol az egyéni életutak cseppjeiben sejteti — és nemcsak sejteti — meg a társadalmi egység új életének tengerét, hol átfogó politikai értékelések óceánjában evezve villantja fel az általános egészet alkotó egyéni színek szívárványos cseppjeit. Szerémségről beszél, de párhuzamai Bánátot és Bácskát idézik, 1941 hónapjait értékeli jugoszláviai és vajdasági átfogó jelleggel, de már a mának is szól, történelmi tanulságokat sugall, miközben látszólag valamilyen kis részesemény folyamatának fonalát gombolyítja. Emiatt könyve olvasmányos is, meg nem is az. Néha elragad gondolatainak átfogó sodrása, távlatainak lendületes szintézise, néha pedig megragadó érzelmeinek őszinte feltörése egy-egy életút, egy-egy eseményvillanás, epizód eseteleésekor. Rákényszerít bennünket a gondolatváltások gyakoriságának elviselésére, de el is fáraszt vele. Tájékoztató, tájékoztató adatahalmaz és rendszerese hirtelen a szimbolikus érzékeltetésbe csap át, s ez a váltás sokszor meghökkentő. Meghökkentő, mert egyrészt megköveteli, hogy ne legyünk „rest lelkek” az olvasáskor, s mikor megterheli emlékezetünket a sok-sok névvel és eseménnyel (miközben az emberek valódi és számos forradalmi fedőneveit is olyan otthoniassággal váltogatja, amely számára ugyan természetes, de az olvasó számára egy cseppet sem az), ugyanakkor, sokszori ismételtetésekkel (melyek egy eseményt mindig más-más szempontból világítanak meg) egy jól átgondolt rendszert, egy tervszerű forradalmi stratégiát és taktikát, de ezen túlmenően egy marxista elkötelezettségű, mélyen emberi eszményt vetít elénk. Hangvétele kritikus és önkritikus; nem a „gerendatöréskor szállakeresők” szórászhasogatása, de nem is a „cél szentesíti az eszközt” demagógiája. Íme egy példa! „Kezdték felütni fejüket a sovíniszta elemek, akik bosszút követeltek az egész magyar lakosság ellen. Emiatt a felszabadulás első napjaiban súlyos hibákra és kilengésekre került sor, s azok nem maradhettek következmények nélkül. Ahelyett, hogy a megszálló igazi cinkosait vonták volna felelősségre, azokat, akik részt vállaltak a meg-

szálló által végrehajtott gonoszettekben, egyes helységekben olyan magyar nemzetiségű polgárokkal is leszámoltak, akiknek a fasiszták vadállati tetteihez semmi közül nem volt.” (184—185.) Hasonlóképpen történik a vajdasági magyar, szlovák, ruszin, horvát, szerb nemzetiségek és nemzetek fiai magatartásának átfogó értékelése. Miért támogatta a magyarok meglehetősen nagy tömege a megszálló hatóságokat 1941 elején, miért volt passzív magatartású a szerbek vagy horvátok egy része Pavelić vagy Nedić „mozgalmával” szemben vagy éppen miért támogatta az ellenséget — mindezek a „kellemetlen” — ahogy ő jellemzi — kérdések éppen azért kapnak a könyvben érzelmi, de egyúttal a kritikai és marxista elkötelezettségű ész által vezetett megvilágítást, mert „emberközélebről” ír, a tudatos, öntudatos „mindennapi” ember ész-akarataival, a forradalmár fegyelmével, kötelességtudásával, de nem önállótlanul, nem elvakultan, nem „dirigált szívvel”.

A könyv egésze a testvériség-egység mély humanizmusával átitatott. S ha ez a humanizmus csupán abban a megrendítő epizódban villanna fel, melyben az „orosz”, az áruló fehérgárdistának vélt munkás „valami rongyokat tergetett szét előttem, s a kezében egyszer csak megjelent a Vörös Hadsereg jelvénye”, amelyben arról ír, hogy: „Összecsókoltuk egymás arcát, s nem tudom, miért, mindketten sírtunk”, akkor nem volna teljes humanizmus. De Veselinov könyvében olyan részek is vannak, ahol ez a humanizmus a politikus tárgyilagos eszének látszólag hideg általánosságú fogalmazásából is minduntalan kisüt, s amely éppen az „egyéni”, a „szubjektív” részletek érzelmeiből nyeri erejét, mint ahogy ezek a „szubjektív részek is a politikus átfogó eszmei értékeléséből nyerik értelmüket. Vagy talán nem éppen a könyv „hulámmozgása”, a politikai színezésű, politikai hangvételű általános értékelések lírai bemutatásokba való átcsapása adja-e meg mélyebb értelmét azoknak az egyszerű szavaknak, amelyekkel a felakasztott Jova Slepí tragédiája nyer befejezést: „Valaki magához vette Jova Slepí papucsait. Emlékeül.” És ezek a szavak nem jelentik-e gondolatébresztő kísérelésüket ezeknek a „hideg” megállapításoknak: „A fegyveres harc ilyen kimenetele a népfelzabáló mozgalom szociális és politikai struktúrájából adódott, s ez világosan megmutatkozott az új hatalom jellegében is, hisz ez a hatalom a mozgalmából sarjadt a felkelés idején.” (27.) Még számtalan ilyen összehasonlításra lenne alkalmunk; azt hisszük, hogy ez is elegendő.

De szóljunk valamit a könyv felépítéséről is. A bevezetés három témakört ölel fel. Az előszón és a magyar kiadás előszavaiban kívül tartalmazza még az *Akik a történelmet csinálták* fejezetet is. A bevezetés témái tökéletesen jellemzik az egész könyv hangvételét: a már említett egységet — a szív érzésének és az ész erejének harmóniáját, amely egyáltalán nem össze-csengő, nem szépen lekerékített és stilizált szövegekből ered, hanem ellen-kezőleg, olyan mint maga az élet; a sokféle, ellentmondásos, nem összecsengő vonulatok atonális tonalitása. A *Vajdaság népeinek és nemzetiségeinek harca* széles körű történelmi áttekintés, hangvétele elméleti jellegű, de véleményezése egyéni jellegzetességektől nem megtisztított. A *népfelzabáló mozgalom Vajdaságban* című rész tíz témát dolgoz fel és az 1941—1944 közti időszakról az egyéni emlékek prizmáján keresztül ad értékelést. A *felszabadulás napjaiban* című rész 12 témája is az előző rész hangvételéhez hasonló: általános értékelés, nagysíkú bemutatás, amely az egyéni és az általános sajátos egysége. Külön fejezet, *Szerémség és a szerémségiek*, tárgyalja — sajátos színeket vetítve elénk — átfogó eseményrajzként a tájegység harcát. A *Mindnyájan egy párt vagyunk* című rész 29 külön témája egyéni életutakról szól, az egyediség szintjén rajzolta meg a forradalmat, szimbólumszerűen vonatkoztat az általánosra. Ezután a könyvet az *Emlékezés a háború előtti forradalmi tevékenységre* című rész hat témája hasonló hangnemben zárja le.

A szerzőről és művéről Žika Tadić írt rövid bemutatást. A könyvet bő jegyzettár és a képek gazdagítják. Fehér Ferenc szép fordítása külön említést érdemel. A könyv egyéb értékelése a történészek dolga.

BODROGVÁRI FERENC